

SZUHAY PÉTER

Ki az ember?

Az 1992. évi kétegyházi „etnikai háború”¹

E rövid tanulmányban a kétegyházi oláh cigányság² példáján keresztül azt a kérdést próbálom vizsgálni, hogy a kisebbségben lévő magyarországi cigányság etnikus öntudata és szimbolizációja hogyan épül fel kettős rendszerként, s benne kifelé (a társadalom felé) és befelé (a saját csoport, illetve etnikum felé) magáról milyen képet fest.

Kiinduló pontként azt a megfontolást kell rögzíteni, hogy a cigányság (mint minden kisebbség) etnikus öntudatát és szimbolizációját csakis kizárólag a „többségi társadalomhoz”³ való viszonyrendszerén és viszonyulásán keresztül értelmezhetjük, vagyis abba a társadalmi mezőbe kell elhelyezni e problémát, amelyben egymással folyamatos (elfogadó, elutasító) kapcsolatban áll többség és kisebbség. Az értékelés és a szimbolizáció belső és külső kettőssége természetesen a társadalom magát többségként definiáló részére is érvényes.⁴ Feltételezhető, hogy a többségi társadalom csoportjai és tagjai rendelkeznek egy olyan belső, titkos ítéletrendszerrel, melyet - sokszor annak éppen nem szalonképes volta miatt - magukban tartanak és kifelé (akár a nyilvánosság, akár az ellenőrzött közvélemény felé) konzolidált véleményként, megértő szöveggként fogalmaznak meg, illetve próbálnak uralkodni gesztusaikon.

Alapvetően skizofrén magatartást érhetünk tetten, hiszen a többség tudja vagy tudni véli fölényét a kisebbség fölött, mely kisebbséget magához viszonyítva nem szükségszerűen sorol emberszámba, s alapvetően saját értékeit, normáit, életvezetését, „a saját élete értelmét” tekinti normális kiindulópontnak és normális emberi életnek. Ehhez képest a kisebbséget alulértékeli és elvárja a kisebbség csoportjainak hozzá való igazodását (ebbe a megfogalmazásba természetesen belefér az az attitűd is, amikor a többség csoportjai, illetve tagjai a maguk sikertelenségét, kudarcait, elfojtott vágyait frusztrációként élik meg, és a másik vonatkozásában irigységüket fejezik ki). A kisebbség tisztában van a vele szemben megfogalmazott, kimondott és elhallgatott előítéletekkel, értékrendjének megtagadásával, a vele szemben támasztott elvárásokkal, melyekhez az élet számtalan pontján látszólag vagy ténylegesen igazodni kell. Kényszerűségből is elfogadják az alá-fölérendeltségi viszonyban számukra kiosztott pozíciót, és kettős értékrendjükben némi zavart éppen az ehhez való igazodás nehézsége és követelménye jelent. Azért, hogy élni tudjanak s hogy élni hagyják őket, elfogadják a megfelelés követelményeit. Ahhoz azonban, hogy etnikus identitásukat, autonómiájukat és belső összetartozásukat megtartsák, továbbra is működtetni kell egy olyan érték- és jelrendszert, mely csakis kizárólag róluk szól, együvé tartozásukat erősíti és a többségtől való elhatárolódás titkos rendszerét jelenti. Az önértékelés belső rendszerében ők is rendelkeznek egy hierarchiával, melyben magukat helyezik annak csúcsára. Nyilvánvalóan önértékelésük, önbecsülésük és emberi méltóságuk érdekében szükség van egy rájuk kényszerített hierarchikus viszony ellenkező előjelű megváltoztatására.

1992 szeptemberében Kétegyházán néhány dinnye kiköveteléséből „fellobbant a láng”.⁵ A Csurár testvérek az *Újfaluban* az egyik helybeli paraszttól dinnyét követeltek, aki néhány darabon felül nem volt hajlandó nekik abból adni. A Csurár testvérek erre állítólag fejbe verték a dinnyést. Következő napon az éjszakai órákban kilenc helybeli román és magyar fiatalember egy Kamaz típusú „harci” teherautón

betört a két fiú házába, azt felgyújtotta, majd megrongálta a két testvér apjának házát is. A rendőrség ezt követően előzetes letartóztatásba helyezte a bosszúálló fiatalokat, a falu népe erre a hírre összegyülekezett a községi kultúrházban, és estétől másnap hajnalig népgyűlést tartott, ahol tájékozódhatott a megyei rendőrség vezetőjétől, valamint polgármesterétől a fiatalok letartóztatásáról. A következő napon szintén estétől hajnalig tartó népgyűlésen követelték a vizsgálati fogságban lévő fiatalok szabadon bocsátását és az általuk garázdálkodónak és bűnözőknek ítélt Csurár testvérek és szülők faluból való elűzését.

A népgyűlésen - de már előtte és utána is, kisebb csoportokban tárgyalva - elszabadultak az indulatok, és az emberek jelentős részénél megszűnt az az önkontroll, amely a belső megítélést és vélekedést titokban tarthatta volna, és ezek átalakultak kifelé, a nyilvánosság felé mondott szövegekké, megítélésekké. Vagy is bekövetkezett egy olyan helyzet, amikor vizsgálhatóvá vált a cigányok és magyarok közötti *együttélés* számtalan *addig rejtett konfliktusa, a két értékrend elég nehéz összeegyeztethetősége*. Nyilvánvaló, hogy ez a helyzet a cigányok reakciójában is felszínre hozott számtalan olyan elemet, mely a belső szövegek szintjére jellemző, illetve felerősített számtalan olyan motívumot, amely a külső, kifelé irányuló viselkedés tartományába tartozik. Ezen túlmenően világossá váltak a cigányság védekezésének és túlélési stratégiájának szignifikáns elemei. Élesen vetődött fel például a csoporton belüli szolidaritás, illetve a parasztok méltányolása és türelme fenntartásának, a helyben maradás (és megmaradás) szempontjának konfliktusa. A helybeli parasztok egy ideig gondosan ügyeltek arra, hogy a faluban kirobbant konfliktust ne cigánykérdésként, hanem pusztán Csurár-kérdésként (vagyis egy családra, illetve egy kisebb rokonsági rendszerre szorítva) kezeljék. Ennek ellenére a nyilvános népgyűléseken elég sok olyan elszólás hangzott el, melyből kiolvasható volt, hogy a probléma alapvetően cigánykérdésként jelenik meg. Ennek palástolására bevonták a többi cigány családot, azt akarták elérni, hogy a cigányok egy olyan petíciót írjanak alá, melyben a rendőrségtől követelik a fogva tartott fiatalok szabadon bocsátását, és egyetértésüket adják a három Csurár család faluból való elűzéséhez.

A rendőrség és a Polgármesteri Hivatal közreműködésével sebtében „vajdát” neveztek ki a faluban, akitől elvárták és kikényszerítették, hogy közbenjárjon a Csurár családnál azok eltávoztása, valamint a többi cigánycsalád megrendszabályozása érdekében. A népgyűlés résztvevői a második este a Roma Parlament jelen lévő képviselőjét arra akarták kényszeríteni, hogy személyesen beszéljen a Csurár családdal, s vegye rá őket a menekülésre. A harmadik népgyűlési estén, mely igen rövidre sikeredett, már azt az örömhírt közölhették a falu lakóival, hogy szabadon engedték a fiatalokat. Ezzel a követelések első pontja teljesült. A mámorában haza tolongó közönséget azonban néhány hang arra figyelmeztette, hogy a követelések második pontja még nem teljesült, hiszen a Csurár család - jóllehet több tagja a szomszéd falvakban bújkált - néhány emberét rendszeresen látták a faluban.

Ezen az estén nem sokkal a tömeg feloszlása után az egyik cigány család portáján tűz ütött ki, mely állítólag egy - a fáskamrába dobott - Molotov-koktéltól származott. A tüzet a több száz fős rendőrségi készülség kommandós (kommandoros) tagjai hamar eloltották, azonban majd egy óráig tartott az a riadalom, ahol a szomszédból összesereglett több mint ötven fős cigánycsoport a népgyűlésen elhangzott paraszti indulatokra „megfogalmazta” válaszat. Ezt megelőzően már több éjszakán keresztül az újfalusi cigányok kint aludtak az utcán vagy a határban, és többen elvitték gyermekeiket a szomszéd falvakban lakó rokonaikhoz. Vasárnapra viszonylagos nyugalom szállta meg a falut. A fiatalokat hazaengedték, Csurárék megüzenték, hogy elmennek Kétegyházáról, és a rendőrség is visszavonta erői nagy részét. A megyei

kapitányság ígéretet tett egy rendőrőrs felállítására. A parasztok már nem népgyűléseztek, és a cigányok is hazahozták gyermekeiket, s beköltöztek házaikba. A félelem azonban nem múlt el, s máig kitörölhetetlenül úgy él az emberek emlékezetében és szóhasználatában e hét, mint az etnikai háború ideje.⁶

A következőkben azt próbálom meg leírni, hogy: 1. Mit állítanak a parasztok a cigányokról? 2. Mi ellen védekeznek a cigányok, és ennek megfelelően mit állítanak magukról a külső elvárásnak megfelelően? 3. Mi az, amit a cigányok a belső normájuk szerint tartanak önmagukról? 4. Mit akarnak a parasztok elérni a cigányokkal szemben? Mit akarnak elérni a cigányok a paraszttal szemben?

1. A parasztok szerint (noha hangsúlyozom, a nyilvánosságra hozott vélekedések címzetten a bűnbaknak megtett Csurárokra is) a cigányok megélhetésének alapját a lókereskedés adja. Mivel a cigányok nem rendelkeznek földterülettel, képtelenek megtermelni a jószágtartáshoz szükséges takarmányt, ezért rendszeresen a határban való lopkodáshoz, esetleg bengészéshez folyamodnak. (Amíg a cigányok az Állami Gazdaság és a Tsz-ek termését dézsmálják meg - lucernát, kukoricát stb. - addig valamelyest tolerálható tevékenységük, amikor azonban már a parasztok termésében tesznek kárt, nem méltányolható cselekedetük. Ugyancsak elfogadhatatlan, ha a már kazalba rakott szénát bontják meg, vagy az elásott répát szedik fel.) Nem tetsző a parasztnak az sem, hogy a cigányok a lókereskedést lótolvajlással vagy lócsempészéssel egészítik ki. Azt állítják ugyanis, hogy elsősorban Romániában vesznek olcsó pénzen vagy kötnek el lovakat és hozzák át a zöldhatáron az éj leple alatt. Úgy vélik, hogy a lókereskedés során a vásárokon rendszeresen becsapják a parasztnak, ezzel illetéktelenül magas haszonhoz jutva. A Csurárék agresszivitását eleve azzal magyarázzák, hogy azért hangoskodnak a megrakott szekérral hazafelé jövet, hogy az utcabeli parasztnak bemeneküljenek, és ne lássák a lopott árut. Általában is úgy értelmezik a Csurárék hangoskodását és fenyegetését, mint a megfélemlítés eszközét, hisz így nem mernek az emberek ellenállni, szólni, akár feljelentést tenni. Nemcsak a lovakkal kapcsolatban fogalmazódnak meg lopási vádak, hanem minden hiányzó tyúk, bárány vagy néhány sor kiásott krumpli esetében a bizonyítási eljárástól függetlenül rögtön a cigányokat vádolják. Általános elgondolás szerint a cigányok nem szeretnek dolgozni, és másik jelentős jövedelemforrásuk a segélyezésből való részesülésük, akár az állami szociálpolitika által történő támogatásról, akár a helyi önkormányzat által adható támogatásról van szó. A cigányok körében tapasztalt magasabb gyermekszámot is az általuk vélt ingyen élési törekvésnek tartják. A rendetlenségre, piszkosságra utaló megjegyzések teljesen hétköznapiak körükben. Hasonlóan elmondható ez a cigányok hangosságára. Irritálja a parasztnak a cigányok kocsmezése, úgy ítélik, hogy kevéske keresményüket vagy segélyüket rögtön elverik, és képtelenek beosztó módon élni úgy, hogy pénzüket egész hónapra kitarsson. Ugyanakkor az is irritálja a parasztnak, ha a cigányok közül valaki sikeres, hisz akkor eleve gyanús a siker eredményeként felhalmozott vagyon. Nem szeretik, ha a cigányok, akár a kocsmában, akár egyházi vagy családi ünnepeken adakozónak, kitarulkozóknak vagy megítélésük szerint hivalkodónak mutatkoznak.⁷

(Kétegyházán nincs hagyományos értelemben vett cigánytelep. A cigányok kezdetben a faluszéli házakat vásárolták meg, és itt az újfalu részén alakult ki lassan egy olyan, korábban főleg szegényparasztnak lakta utca, amelyet cigánynegyednek tartanak. Az elmúlt évtizedben elsősorban az e részről elszármazók a falu középső területein megüresedett házakat is megvásárolták, ezzel részben megszűnt korábbi szegregáltságuk, és közvetlenebb kapcsolatba kerültek a paraszttal. A cigányok gyakorlatilag ezeken a portákon is folytatták korábbi ló és marhatartó

gazdálkodásukat, illetve a lókereskedést. A parasztok ekkor már a „tisza udvar rendes ház” telekjellegét alakították ki. A cigányok megjelenése többek között ezt az egységesülő új paraszti öszképet bontotta meg. Minden bizonnyal a cigányok mind gazdasági jelenlétükkel, mind pedig az egyes portákon kialakított társadalmi találkozóhelyekkel bosszantották a parasztokat.)

2. A cigányok önmeghatározásának, annak is a társadalom többsége felé mutatott oldalának legfontosabb jellemzőjéül a társadalmi elvárásoknak való megfelelési szándékot említhetjük. Abból indulunk ki, hogy a cigányok számára teljes ménékben ismert a róluk szóló paraszti előítéletrendszer (mely egyaránt kiolvasható a nyelvi szövegekből, a ki nem mondott, de gesztusokban, testtartásban, általában a metakommunikációban kifejezésre juttatható szövegekből). Éppen ezért a cigányok magukról küldött üzenetei alapvetően abban a gondolkörben mozognak, melyek a paraszti leszólásban, illetve vélekedésben összegezhetők. A cigányok legfőbb törekvése, hogy a rendes ember - az ember - attribútumait sorakoztassák fel, másfelől pedig a cigányságukat mintegy háttérbe szorítva magyar állampolgári minőségüket, nemzetalkotó szerepüket hangsúlyozzák. A magukról alkotott kép végül is egy pozitív és egy negatív jelentéstartományba sorolható szövegekre adott válaszokból áll össze. A negatív jelentéstartományba tartozó szövegek mintegy negációjaként azoknak az elemeknek tételes felsorolása szerepel, mely velük szemben mint elítélő megjegyzések fogalmazódnak meg. A „rendes ember” mivoltukat azzal magyarázzák, illetve azzal igazolják, hogy nem loptunk, nem voltunk börtönben, mi nem cigány módra élünk, rendesen dolgozunk, és ehhez mintegy igazoló eljárásra való felszólítást adnak, hogy meg lehet kérdezni, véleményt lehet kérni, mindenki megmondhatja, és így tovább.⁸ Ha nem negációként fogalmazódnak ezek meg, hanem eleve pozitív értéként beszélnek az egyes elemeken keresztül magukról, akkor azok túlzott hangoztatását és hangsúlyozását hallhatjuk. Faragó Lajos nővére például, aki harmadmagával (minta három nővér) él a falutól néhány kilométerre egy tanyán, erejét megfeszítve dolgozik, és gyakorta hangoztatja, hogy a Munkácsy Tsz-nek 35 éve megbízható dolgozója, hány helyre hívják a faluba tapasztani, meszelni, mennyi jószága van, hogy becsüli meg őt a szomszédos tanyamúzeum vezetője, és hogyan küld hozzá külföldi vendégeket az ő élő tanyamúzeumába, és hogy számára, amióta él, mindig is a munka volt a legfontosabb, mert az adja meg az ember becsületét. Faragó Gizi legfőbb törekvése az, hogy a munkáján keresztül vétesse magát emberszámba. A rendes ember másik alapismérve, hogy legyen önálló háza, legyenek jószágai, mellyel függetlenségét is biztosíthatja.⁹ Szintén ebbe a körbe tartozik a kereskedői státus, a kupeckodás felemlítése.¹⁰ Ennek során fogalmazódik meg akár a romungrókkal szembeállítva is, a „mi nem 500-600 forintos emberek vagyunk” gondolköre. Az a rendes ember ugyanis, aki annyi tőkével rendelkezik, hogy képes bármikor lovat, autót vagy házat venni. A gyermeknevelés, a gyermekek öltöztetése és iskolába járatása szintén többször említődik. Megfigyelhető az is, hogy az ember értékmérője az ember teste maga, a jóltápláltság, a kövérség.¹¹ A „derék ember” jelzi a vagyonságot és a tehetőséget. A tisztelet megadása igen fontos eleme a kultúra önmeghatározásának, mint gyakran emlegetett elem, legfőbbképpen a kölcsönösséget akarja kikényszeríteni a többségtől, azt ugyanis, hogy legalább olyan módon kapja meg a cigány ember a tiszteletet, amilyen módon megadja ezt a parasztnak. A tisztelet megkövetelése ilyen formán a cigányság elismertetését is jelentené, mely az ember önbecsüléséhez és önértékeléséhez elengedhetetlen feltétel.

A cigányok a többség előtt elsősorban állampolgárként és magyarként szeremének megjelenni, elismertve ezzel a társadalomban való egyenrangúságukat. Ezt erősíti akár a marosvásárhelyi segítségnyújtásuk gyakori emlegetése, mellyel a

magyarokkal való szolidaritásukat, illetve magyarságukat szeretnék kifejezni. Ebbe a gondolatkörbe tartozik a magyar történelmi múltban, a forradalmakban és szabadságharcokban való aktív részvétel elősorolása is. Egyes családi és társadalmi ünnepeken, melyek a cigányság tekintélyét hivatottak elérni, illetve az ember értékét kifejezni, gyakran találkozunk a többségnek szóló üzenetekkel. Példaként Faragó Ádám 1990-es temetését említhetjük, melyről a család annak idején videofelvételt készített. (Faragó Ádámot apósa a bírósági ítélet szerint önvédelemből megölte. A fiú a legügyesebb és legsikeresebb kupecként volt számontartva, és szülei legkedvesebb gyermeke volt, aki maga után hagyott egy három hónapos kislányt. Ádámnak hatalmas temetést rendeztek, a holttestet bebalzsamozták, egy héten keresztül virrasztottak felette, hogy karácsonykor, neve napján temethessék el. A felvirágozott szekérre helyezett nyitott koporsót végigvitték az egész falun, megálltak a halott egykori lakóhelyeinél, iskoláinál, a közintézmények előtt, a boltoknál és kocsmáknál. Minden kocsmá előtt külön megterítették, megvendégelték a temetési menet résztvevőit és a környékbeli parasztokat, minden stációnál külön sirattak a fiúk fölött, s így érkeztek meg sötétedésre a temetőbe. A sírkamra előtt a földben egy kriptát képeztek ki, melyet szőnyegekkel körbeburkoltak és bútorokkal berendeztek. A parasztok ezt a temetést hivalkodó, hangoskodó, az általuk vélt intimitás határain túlmutató temetésként élték meg, mely indulataikat, ha lehet, csak tovább korbácsolta.)

3. A cigányok maguk számára számtalan további olyan értéket tételeznek, illetve fogalmaznak meg, amelyek elsősorban belső használatban működnek. Ezek érvényesítése révén érhető el - a falusiak elvárt beilleszkedésével szemben - a saját csoporthoz való tartozás erősítése, a belső kohézió elérése és szolidaritás megkövetelése. Egyik leggyakrabban hangoztatott értéként a szolidaritás gondolatkörébe tartozó segítséget emelhetjük ki. Mintegy erkölcsi kényszerként fogalmazódott meg a másikon (akár testvérként, akár barátként, sokszor idegenként is értelmezve a másikat) való segítség kötelessége. „Ha van 500 forintod, add a felét annak, aki hozzád fordul, majd az visszaadja neked; holnap te is kerülhetsz olyan helyzetbe, hogy rajtad segítsenek.” Sokszor nem is az számít, hogy mekkora a kölcsönadott vagy akár csak odaadott pénz, hanem az, hogy aki adja, az az üzletelésben és általában az életben mennyire szerencsés, hiszen a szerencse megosztható, illetve átruházható arra is, aki a pénzt a szerencsés embertől kapja.¹²

Ezzel összefüggésben említhető, hogy az emberek között az a belső hierarchia alakul ki, melyben akár a kortól függetlenül is a legtöbb szerencsével rendelkező, a legügyesebb ember lehet a legtekintélyesebb. Az ügyesség elsősorban a vásári gyakorlatból vezethető le. Az ügyesség szinte minden más értéket meghaladó jelentőségű. Nem az számít, hogy végül is adott pillanatban ki milyen gazdag, hanem hogy potenciálisan az ügyessége és szerencséje révén mi várható el tőle, mire lesz képes.¹³ Az ügyes ember ugyanis akár 100 forinttal is képes nagy vásárt csinálni. (Az üzletelen a kétegyházi oláh cigányok közösségében legkiváltképp a lóval való kereskedést, az autók adásvételét és az ingatlanok cseréjét, halmozását értik. E dolgok egymással sokszor ekvivalensnek minősülnek. Más közösségekben mára már elfogadottá és általánossá váló megoldásokat, mint például cipővel, ruhával, alkohollal, cigarettával, kazettával való kereskedést még nemigen gyakorolják az itteniek.)

Az ügyesség némileg úgy működik, mint a varázsmesékben a legkisebb hős esetében, aki nem testi erejével, hanem eszével, okosságával vagy mint a bugyutának tűnő hős szerencséjével és segítőkészségével éri el sikereit. Sokkal értékesebb az a

vagyon vagy gazdagság, melyet ezen tulajdonságokkal szerzett meg az ember, mint az a vagyon, amit hosszú, kitartó, önsanyargató munkával lehet elérni.

Ebből is következik, hogy az állandóan robotoló parasztokról némi megvetéssel nyilatkoznak. (Jól szemléltethetjük ezt egy bengészesi példával. 1993 őszén egy frissen learatott, felszabadult kukoricatáblára kivonult egy csapat, ahol előttük még senki nem járt. A tábla egyik végében már műtrágyázták a tarlót. Egy motoros embertől engedélyt kaptak a bengészésre, illetve ügyes kérdéssel bizonytalan választ arra, hogy felégethetik a tarlót. A tarlót több ponton meg is gyújtották, mondván, hogy sokkal könnyebben jutnak hozzá a megmaradt kukoricacsövekhez, hogyha arról leég a levél, és körülötte elhamvad a földre döntött szár. Úgy ítélték, hogy munkájuk ezzel meggyorsítható, eredményesebb lesz, s nem kell annyit bogarászni, hajlongani. Amikor a táblán dolgozó traktorosok felszólították őket, hogy oltsák el a tüzet, akkor ezt megtették, majd elvonultak egy másik helyre, mondván, hogy itt nem lenne hatékony a munkájuk, s nem volt szerencsájük, így kerestek egy másik táblát. Mindeközben más felszabadult táblákon több parasztot lehetett látni, akik égetés nélkül próbálták kitermelni a maradék kukoricát.)

A cigányok nem törekednek arra, hogy mindenáron nagy jövedelemhez jussanak, inkább jobban elviselik a rövid ideig tartó éhezést, minthogy nehéz és fáradságos munkát végezzenek. (A szocialista iparosítás korszakában tapasztalható nagymérvű munkavállalás, a rendszeresen végzett nehéz fizikai munka feltehetően több cigányközösség életében csak időszakos mellékvágánynak tekinthető, illetve annak a félbemaradt törekvésnek, mely szerint egy időben tényleg azt gondolták, hogy Magyarországon lehet azonosulni az integráló társadalommal, mert a társadalom befogadja a beilleszkedni vágyókat. Ám kiderült, hogy bármilyen törekvő valaki és bármennyire is magyarként akarja önmagát meghatározni, szembe kell néznie azzal, hogy folyamatosan „lecigányozzák”. Nem a cigányságból nem lehet tehát kilépni, nem a közösség nem engedi el tagjait, hanem a többség nem fogadja be a kisebbségből érkező, integrálódni szándékozókat, minek következtében egy ideig vagy lebegnek a két kulturális rendszer között, vagy visszatérnek a kiinduló közösséghez. A parasztosodás szándékát megfogalmazó cigányokkal hasonló a helyzet.)

A szerencse és ügyesség elvének központi szerepe megóvjá a cigányokat attól, hogy időnkénti veszteségeiket tragikusan éljék meg. Ha akár állatállományukban, akár valami ingóságukban kár éri őket, nem esnek kétségbe, inkább egy legyintéssel túlteszik magukat rajta, mondván, ha már megtörtént megtörtént, azt visszahozni és megváltoztatni nem lehet, ahogy jött úgy elment, és majd a szerencsénk és ügyességünk folytán ezt visszaszerezzük. A gyerekeket például messze nem korlátozzák úgy, mint a parasztok. Egy ötéves gyerek öt perc alatt szétszedheti, darabokra törheti vagy laposra taposhatja frissen kapott névnapi ajándékát. A tulajdon polgári értelemben vett biztonsága, a jog által való körülbástyázása irreleváns kategória számukra. Több családról tudjuk, akik házakat és autókat birtokolnak, hogy azok közül talán több az, amit nem íratnak át, akár a telekkönyvbe, akár a forgalmi engedélybe. Attól, hogy ezt megvásárolták, maguknak tekintik, s állnak elébe bármilyen későbbi jogi bonyodalomnak. Itt kell megemlíteni, hogy többen vezetnek gépkocsit úgy, hogy nincs jogosítványuk. (A jogosítvány megszerzése a nyolc általános iskola végzettségéhez van kötve. Többen nem rendelkeznek ezzel, ugyanakkor az autóra szükségük van mozgékonyaságuk érdekében.) Minden alkalommal, amikor jogosítvány nélkül vagy ittasan ülnek az autóba, világosan felmérik az ezzel járó lehetséges következményeket, legyen az pénzbüntetés vagy akár börtönítélet. Ebben a megközelítésben a börtön egy lehetséges átmeneti terepe az

életnek, melyben az emberi boldogság és önmegvalósítás ugyanúgy megtalálható, mint máshol.

A jogkövetkezményeket a bosszúállás vagy a bosszúra felesküvés pillanatában is racionálisan végiggondolják. Nagyobb veszteség ugyanis az, ha valaki a hozzátartozója halála vagy jelentős megsértése esetén lelkét hosszan tartó nyugtalanságban tartja, vagy a halott békéjét nem teremti meg, mint a bosszúén lehúzott tíz év. Világosan megfogalmazta ezt Picis egy román parasztasszonnyal való beszélgetésében, ahol eleve úgy beszélt a bosszúról, mint a cigányok körében élő szokásról.¹⁴ (A bosszúnak és az átoknak kifelé a csoporton kívül a többség irányába van egy fenyegető, megrettentő jellege, ezzel próbálnak a másik félnél engedményeket elérni, illetve ezzel próbálják a másik felet önmérsékletre készíteni.)

Miként a bosszút a tételes jogon kívüli jogos megoldásnak tartják, úgy a házassági kapcsolatban is igyekeznek saját törvényeik szerint az előírások elutasításával élni. A házasságok szentesítése alapvetően a közösségen belül történik, s a mai napig ritka, hogy polgári esküvőt tartsanak, vagy ezt követően egyházi szentesítést kérjenek. Részben gyakori, hogy a házassági kapcsolatba lépők életkora még a fiatalkorúak csoportjába tartozik, s ilyenformán nem is remélhetnék, hogy a polgári házasságot számukra engedélyezik. (Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a családi kapcsolatok és maga a család ne lenne egy merev, „konzervatív” intézmény körökben.) A házassági rítusok szabályozott rendje szerint ugyanakkor az egyének nagyobb szabadsága van, mint a paraszti társadalomban. Ha ugyanis a kérelem során a leendő férjnek leendő apósa nemet mond, az a kiszemelt leányt elszöktetheti, és rövid idő után, különösen hogyha első gyermekük megszületik, megbocsájtásra talál. Vagyis a szülő - az apa fia fölötti, az anya leánya fölötti - hatalma lényegében a házasságig tart. Ugyanakkor a nagyszülőknek unokáik fölött hasonló rendelkező hatalma alakult ki, mint gyermekeik fölött, azonban természetesen azok fölött is csak a házasságkötés koráig. Ez a többgenerációs gondoskodás, illetve annak elfogadása a családi kapcsolatok és ebből következően az összetartozás és gondoskodás erősebb körét jelöli ki, mint az a parasztnál tapasztalható.¹⁵

A különböző tisztasági rítusok előírása és betartása szintén etnikus jelzőként működik a cigányok körében, mely őket egyaránt megkülönbözteti a gázsóktól és a romungróktól. Így például a nők kötelező fejkendő-viselete, idegen férfiak előtt a meztelen kar vagy váll mutatásának tilalma vagy akár az idegenek előtt való szoptatás tiltása említhető. Mai napig mereven vigyáznak arra, hogy a nők száradó alsóruháját még a család férfitagjai se lássák.

A halottakhoz fűződő viszony - legyen az temetés, az elhunyt születésnapján rendezett emlékezőtor, a halottak húsvétjának rítusa - szintén etnikus szimbolizációként elemezhető. A halott valójában folyton úgy szerepel az élők kulturális gyakorlatában, mintha épp ott lenne a közösségben, vagyis folyamatosan beszélnek hozzá, megvendégelik itallal és étellel, megkínálják füstölő cigarettával.

Az eddig felsorolt kulturális szabályok, illetve szokások részben úgy működtek, mint a többségtől való elkülönülés és megkülönböztetés jelrendszere. Némely intézmény esetében azonban a szokások és a tényleges cselekvés elsősorban azt a célt szolgálja, hogy a cigányság önbecsülését elnyerje és mintegy elégtételt vegyen a többség vele szemben alkalmazott megkülönböztető és kirekesztő viszonyulásán. Ebben a rendszerben értelmezhető némely olyan kisebb-nagyobb „csínytevés”, melyet a szélhámosság kategóriájába sorolhatunk, mint például a parasztnak számára előadott jóslás és varázslás. Mindkét esetben azonban egy reciprok viszonyról beszélhetünk, hiszen a cigányok hitelesített előadásukban a lélektanilag elnyomott vagy bizonytalankodó parasztnak számára pozitív jövőképet sugallnak, melynek fejében

pénzbeli fizetséget várnak el. A bosszúállásnak, illetve a megleckéztetésnek elfogadott formája a büntetésbeli lopás, amikor is a haragoston annak javai egy részének eltulajdonítása jelenti az elégtételt. (Ez természetesen nem azonos megélhetési lopások szaporodó eseteivel). A lopás büntető jellege lehetőséget ad a virtus érvényesítésére. A lopás - mint az ügyesség és szerencse működtetésének terepe - a csoporton belül az ember értékmérőjévé is válhat.

4. Az etnikai háború alatt a parasztok átmeneti célja az volt, hogy első lépésben kiszorítsák a faluból a Csurár családokat, és úgy vágják el más cigánycsaládok Csurárékhoz fűződő kapcsolatait, hogy közben ezzel emezeket sarokba szorítsák, és minimalizáljanak minden olyan lehetőséget, amely a cigányok belső szolidaritását működtethetné. A Csurár családok - természetesen törvénytelen elűzése egyben fenyegetőzésül és például is szolgál a többi cigánycsalád számára, vagyis hogy tartsák be azokat a többség által természetesnek tartott határokat, melyek között egyébként „cigányként” élnének. A Csurár családdal szembeni önbíráskodás és népítélet a cigányok expanzívnek ítélt terjeszkedésével szemben is gátat akart szabni. A cigányoktól a rendes, csendes, többséghez igazodó magatartást várták el, s ennek mintegy hatékony eszközéül a gyújtogatást, rongálást, fenyegetést, majd pedig az elűzés eszközt választották. Utóbbi eljárásuknak azzal próbálták legitimitást szerezni, hogy kollaboránsi helyzetbe hozták a többi cigánycsaládot, hisz annak fejében, hogy itt maradhatnak, egyet kellett érteniük a többi három család elűzésével. Ebbe zsarolásként a Csurár családdal rokonsági kapcsolatban álló más családokat is bevontak. Megfenyegették a két Csurár testvér egyik hűgának apósát, akit melleleg „vajdává” kiáltottak ki. Elvágták mindazokat a szálakat, amelyekkel a háború napjai alatt a cigánycsaládok a nyilvánossággal, illetve a közvéleménnyel kapcsolatot tarthattak volna. Ezt a cigányok világosan felfogták, és látványosan belekényszerültek egy kettős szerepjátékba. Idegen megfigyelők előtt eljátszották a kedves, patriarchális viszony pártfogoltjainak szerepét, mint akik tökéletes harmóniában élnek a paraszttal, akik egyrésztől munkaadók, másrésztől segítőkész szomszédok. Ugyanezek a cigány emberek a patrónusok háta mögött „nyelvüket nyújtották”, elátkozták őket, azonban sem magnó, sem képfeltevő előtt nem voltak hajlandók megszólalni. (A történetek után néhány hónappal egy beszélgetésben mesélte el Faragó Lajosné Picis, hogy amikor a háború napjaiban „vajdává” kikiáltott férjével szeretünk volna beszélni, azért zavart el minket oly látványosan, mert férjét megfenyegették a népgyűlés főbb szónokai: „Olyan mélyen ássuk el a vajdát, hogy az eke sem fogja kifordítani”, hogyha nem fog a paraszttal együttműködni, ha az újságíróknak elszólja magát, vagy ha nem éri el, hogy a Csurárék elmeneküljenek. Ebben a helyzetben az asszony utcájuk közepére kiállva hangos szavakkal zavart el minket, hogy ne is háborgassuk a férjét, mert itt cigányok és magyarok tökéletes egyetértésben, barátságban és jó szomszédságban élnek együtt. Az érvelésben többször hivatkozott becsületes és tisztességes magatartásukra.) Magukban természetesen nem értették egyet a paraszttal kitoloncolási szándékával, ám világosan megfogalmazódott számukra választási lehetőségük: vagy szolidárisak Csurárékkal és szembeszegülnek a paraszttal - akkor viszont őket is elűzhetik -, vagy nyíltan, akaratuk ellenére a falu mellé állnak annak érdekében, hogy maradásukat biztosítsák, a paraszttal jóindulatát elnyerjék. Elbeszéléseik szerint a három feldúlt, illetve felégetett ház mellett két lakatlan Faragóházba is dobtak be Molotov-koktét, illetve vertek be ablakokat, azt feltételezve, hogy Csurárék ott bújkálnak. Ebben a megközelítésben értelmezhető az aznap esti látványos tüzeset is, amikor szabadon bocsájtották a garázdálkodó fiatalokat. Feltételezhető ugyanis, hogy a tüzet ebben az esetben nem maguk a paraszttal, hanem a cigányok lobbantották fel, éppen azért,

hogy kiköveteljék a rendőrség védelmét, s félelmükben elejét vegyék a további pogromjellegű eseményeknek. A tűz körül keletkezett riadalom alkalmas volt arra, hogy érthető formában elsírják és elkiabálják félelmüket, alkalmat kerítsenek arra is, hogy rituálisan bosszút esküdjenek, meghátrálásra és önmérséklésre készítve ezzel a parasztokat. A tűz arról is szólt, hogy „ahogy akartátok, hozzájárultunk a Csurárék elűzéséhez, ám minket most már hagyjatok nyugodtan élni”. Feltehetően ez a tüzeset egy időre megállította a parasztok hosszú távú céljának végrehajtását, a többi cigánycsalád elűzését.

Jegyzetek

- 1 Ez a tanulmány az 1993. november 12. és 14. között, Pécsen rendezett, „Az idegen világok üzenete” című antropológiai konferencián elhangzott előadás bővített szövege.
- 2 A több mint 300 főt kitevő kétegyházi oláh cigányok közössége három nagyobb „törzsre”, illetve nemzetségre oszlik: *másárok* (Faragó családok), *kolompárok* (Csurár családok) és *kerárok* (Malkócs családok).
- 3 Az elhangzott előadás után Kunt Ernő a *többségi társadalom* kategória helyett az *integráló társadalom* kifejezés használatát javasolta. Tekintve, hogy a politikai nemzet modelljéből indultam ki, melyben többség és kisebbség egyaránt nemzetalkotó közösségként értelmezhető, s viszonyukban a mellérendelő kapcsolat a tételezett ideális helyzet, valamint az elemzés nézőpontja elsősorban a cigányok felőli, nem tagadom, hogy szóhasználatukból tudatosan vettem át a kifejezést.
- 4 Kétegyházát többségében román nemzetiségi lakosok lakják. Létszámban őket a magyar nemzetiségiek követik. A cigányok őket általában *parasztnak* mondják, függetlenül tényleges foglalkozásuktól vagy megélhetési- és életmódjuktól. Gyakori, hogy egyszerűen *magyarokat* mondanak, ez ilyenkor a paraszttal azonos értelmű. Saját nyelvükön ezt a *gázsó* kifejezéssel írják le.
- 5 Az „etnikai háború”, kirobbanásakor - így beszél e pár napról a falu cigánysága - a helyszínre utaztunk Vészi Jánossal és Kőszegi Edittel, s filmdokumentum készítésébe kezdtünk. Ez alatt a néhány nap alatt több interjút vettünk fel, illetve beszélgetést, eseményt, helyzetet rögzítettünk képen és hangban. A háborút követően néhány hónappal Kőszegi Edittel visszamentünk Kétegyházára, és elsősorban a cigányok körében - azon belül is különösen a kiterjedt Faragó családdal - készítettünk hosszú beszélgetéseket, illetve rögzítettünk újabb eseményeket és helyzeteket. Az elemzés háttéranyagát tehát saját megfigyeléseinken túl a rögzített, felvett anyag adja. (A felvételtől Kőszegi Edit dokumentumfilmet készít.)
- 6 Lásd az I. sz. mellékletet.
- 7 A halottak húsvétján (a görögkeleti húsvéthétfőt követő hétfőn) fogalmazta meg egy paraszttasszony: A nagy lakoma ezeknél a cigányoknál. Itt, ennél a cigánynál egy húsz éves fiatalembert megöltek Dobozon. Akinek volt egy egyéves kislánya, mert valami afférja volt a feleségével, és akkor elment a felesége innen. És akkor ők elmentek elhozni az asszonyt meg a gyereket, és azok megölték a húsz éves fiút. És három napig a falun keresztül tartották, és végighordták az egyik utcán le, a másikon fel, ugyan mindenkinek mutatták, meg nagy tort rendeztek, meg mindenki kint volt, meg jött, és akkor azt eltemették itten. És hát azóta mindennap, ott tele vannak ilyen művirággal, meg tetszik látni, ló, bor, pálinka, sör, amit akarsz ott minden van a sírnál. És ezek mindig itt vannak. És most ők is, úgy néz ki, hogy görögkeletiek. Magyar cigányok vagy román cigányok, de görögkeletiek, mert ezzel a pappal csinálták meg a szertartást, és tavaly ilyenkor az asszony, meg az egész család kint volt, és ők is hoztak kalácsot, meg hoztak bort meg sört meg üdítőt, és akkor ott is megcsinálta a pap ezt a misét meg, és megszentelte a sírt, mert ugye tavaly lett megszentelve, mert előtte év ... való évben halt meg, és akkor utána, azóta meg állandóan itt vannak. De hát még van itt felhajtás.
- 8 Lásd a 2. sz. mellékletet.
- 9 Lásd a 2. sz. mellékletben Faragó Gizella vallomását.
- 10 Lásd a 2. sz. mellékletben Faragó József vallomását.
- 11 Vö. Faragó Józsefnek a fiáról mondott szavait a 2. sz. mellékletben.
- 14 Lásd a 3. sz. mellékletet.
- 15 Lásd a 4. sz. mellékletet.

1. MELLÉKLET

Néhány szemelvényt közlök a népgyűléseken és a tűz során elhangzott szövegből. A népgyűlést a kultúrház színháztermében tartották. Az előcsarnokban mondottakból fozslányok: (Bábisék alatt a Csurárékat kell érteni: az előbbi ugyanis „cigány nevük”).

... szombat, vasárnap elhordták az egész kazalt, sőt még a fákat is elhordták a kazal alól ...

Hát az új faluba lakik szinte mindenki ... Olyan házakba laknak, amit lefoglaltak, úgy hogy nem vették meg csak beköltöztek és nem bírják kitelepíteni őket.

... Gondolnak egyet, bejönnek az iskolába, megpofozzák a tanárnőt, ez így van ...

A gyerekük lesprayzik az osztálytársaikat, mert náluk van spray, az első, második gyerekeket. Ilyen is előfordul.

A doktornőnek a nyakához tartották a bököt, mert vénás injekciót kellett beadjon az apjának. „Ha meghal az apám, nem méssz ki innen élve.., Hát egy orvos tudja garantálni azt, hogy most az a beteg nem fog meghalni, ha olyan állapotban van?

Várjunk már, mondok egy olyan dolgot, ha valakinek kiegyenesített kaszája van, azt fel kell melegíteni, mert nem csak olyan könnyen lehet kiegyenesíteni tíz perc alatt a kaszát, hanem arra fel kell készülni. Ők felkészültek erre, mert már kiegyenesített kaszával mentek már oda. És az nem tíz perc alatt történik a kiegyenesített kasza, hanem arra fel kell készülni. Ők ugye felkészültek erre a verekedésre, vagy bármire, amit ők kiobbantottak.

Megmondom én őszintén, ha volt a presszóban valamilyen bármilyen gyülekezet, akármilyen disco, bementek a cigányok és szétverték mindenkit ... legyen a jegyszedő, legyen a discós megverték azért, mert ő nem akart fizetni. Utána volt olyan például, hogy elmentek olyan emberekhez, ha nekik benzin kell ... az áruját elvitték egy szál fillér nélkül. Hát hogy lehet ilyet tūrni? A ruházatiba farmert vittek el, farmert, nadrágokat, pulóvert, mindent, fényes nappal s azt mondták a botosnak, hogyha mer valamit szólni, akkor szétverik a fejit. A boltos mit csinált?, a saját pénziből állta a kurva életbe a nadrágot meg a pulóvert, meg bármit.

... húsz ember elment akkor tanúskodni a cigányok ellen, a Bábisék ellen elment húsz ember tanúskodni, hogy mit csináltak. Elmentek, mert szétverték az egész presszót, kocsirúddal, kaszával, meg ami volt mindent fölvettek a kezükbe, mit csináltak, szétverték a pultot, szétverték egy pár embernek a fejét az üveggel, a colás üveggel, mit csináltak? Bemenet 18 ember tanúvallomást tenni, hogy mit csináltak, a Bábis család nem három nap múlva, de már másnap itthon voltak.

... mert Romániából loptak lovat, ott lebuktak, ott már embert is öltek és mégis tudták hogy ők voltak és mégse csináltak semmit, mégis szabadon vannak.

Az alábbi idézetek már a csütörtök esti népgyűlés színháztermében elhangzott szövegből valók:

... fejbeütötték a Sanyit vagy nem... Fejbe volt verve, igen vagy nem? Nem a családtagja verte fejbe a magyar embert, hanem a cigány verte fejbe és ez után kéne utána nézni ... Azt akarták elérni ... hogy mikor a lopott holmival jön be az utcába ... rá is szóltak a magyarra, meg is félemlítették és idejutottunk, hogy muszáj villát fognunk, mert ő is villával jön. Én nem mehetek seprű nyéllel a villának neki, ha ő villával válaszol.

... azt mondták a rendőrök, nem tudunk csinálni semmit, amíg ti nem csináltok semmit, védjétek meg magatokat, vagy csináljatok valamit. Csináltunk valamit és ... de ha a háromcsillagos rendőr mondja ezt és én hallom, meg nem csak én, hanem a többiek, és nemcsak nekem, hanem előtte is sok-sok hónappal ezelőtt mindig ezt mondják, hogy csináljatok valamit és akkor most csináltunk és akkor most utána mi vagyunk a bűnösök?

Erre még mindig csak azt fogom mondani, hogy ha a rendőrség vagy legalábbis a rendőrök vezetője nincs lefizetve a cigányok által akkor hazudunk, mert mindegyik kisebbik rendfokozat bennünket biztatott, tehát ők azt akarták, hogy mi kezdjünk valamit és ők ezt teljesen átfordítsák arra, hogy ők tehetetlenek, mi védjük meg magunkat. Amikor mi ezt megtettük, ők hátat fordítanak, bennünket szétszórnak akik valamit mertek tenni elviszik, a mi szarvunkat letörik, a cigányékat felemelik. Mert ha ez nem így történt volna, akkor nem biztatnak bennünket, mert azt mondják, gyerekek, túrjatek. Az bűnhődik aki csinálja, de itt nem ezt tették. Bennünket feluszítottak, és a többiekot otthagyják továbbra is.

Ha ma nem intéződik el a Csurárék sorsa, a faluból kimenetele, ezt nekünk kell elintézni. Szépen felszólítjuk minden erőszak és minden nélkül felszólítjuk, egy órát adunk nekik arra, az nem érdekel bennünket hova mennek, mert amikor Kamrásról kiűzték, mi szó nélkül befogadtuk. Eltűrtük, hogy a falu vezetői befogadták, de ők nem fogadták el ezt a társadalmat amit mi nyújtottunk nekik.

Nagyon szépen megkértük évekkal ezelőtt amikor kötözködött az egyik időssel a másikkal is, személy szerint velem is, a felesége a hátam mögött a nagy darab, velem szembe, azt mondtam neki, meg kell hogy húzzátok magatokat, ha az utca befogadott, nem kell cirkuszolni, éljetez köztünk. Amennyiben ez nem történik meg, nemcsak úgy lesztek kitessékelve, mint Kamrásról, hanem különbül. Ők ekkor se éltek azzal, hogy itt valóban komolyra fordult a helyzet. De ez azok csurgás ami a pohárba telicsurgott most már, ami kicsordult mostan két nap alatt, ennek vége kell hogy legyen ma. Rögtön éjfél van, tehát egy órára ne legyen a Csurár családból senki a faluba. Egyetértetek velem?

Azt a négy fiatalot akit holnap reggel el akarnak vinni, vegyük közre és ne adjuk ki a rendőrségnek. És továbbra is követeljük, hogy azt a hetet, vagy nyolcat mán aki benn van adják ki nekünk.

... ezeket az embereket 72 óráig fogva fogják tartani, és ez be is fog igazolódni és sajnos alig van már egy pár óránk ahhoz, hogy szabadon lássuk őket, ha szabadon fogjuk őket látni, mert a törvény és ezt így mondom nektek és higgyétek el ez olyan kemény és kegyetlen, hogy nagyon. A főügyész át fogja adni a bíróságnak ezt az egész ügyet, sajnos csak fehérek lesznek köztük és a mi barátaink lesznek köztük, akiket ideköveteltem én is tegnap, hogy itt akarom őket látni, itta pódiumon, de ők nem lesznek itt. Mért, és ezt is elmondom nektek és jól jegyezzétek meg, ez a kétegyházi nép akart valamit és ne hagyjátok abba, mert akkor vesztettünk.

A polgármester:

Amennyiben valaki ellen bűncselekmény elkövetésének a gyanúja merül föl, a rendőrség őrizetbe veheti 72 óráig. A 72 óra alatt be kell bizonyítani azt, hogy az illető azzal, amivel vádolják bűnös vagy nem bűnös. Amennyiben bűnös, a bíróság döntése alapján tovább fogva tartható, amennyiben kiderül, hogy nem bűnös, abban a pillanatban szabadlábra kell helyezni. Ezt a rendőrkapitány úrnak tudni illett volna. Nem lett volna szabad ezt a közel öt-hatszáz főnyi tömeget ennyire félrevezetni...

...megpróbált telefonálni jobbra-balra és a végén rászóltak fölülről, hogy Magyarországon megkezdődik az országhatár itt, ott van vége. Egyenlő törvények vonatkoznak mindenkire. Ezeket az embereket valamivel gyanúsították. Addig amíg ki nem derül az, hogy ártatlanok, vagy ki nem derül az, hogy valóban elkövették azt a bűncselekményt, addig azokat szabadlábra senki nem helyezheti.

... ez törvényszerű volt, hogy idáig kell, hogy fajuljon a dolog, de most már akkor legyünk már emberek, ne köntörfalazzunk, ne csináljunk semmit, akkor inkább vagy csináljunk nagy balhét. Ezt magyarul meg kell mondani.

Ha ez balhé szintre lemegy, akkor itt annak a tegnap reggeli, újságírói riportnak lesz igaza, aki cigánykérdésről beszél, aki a kétegyházi embereket csőcseléknek tartja, aki egy irányítás nélküli tömegről beszél, akihez ki kell vezényelni Budapestről a rendőri ezredet, akit be kell ebbe a kultúrházba zárni, körbe kell zárni, mert nem tud önmagán uralkodni, akinek nincs semmiféle tartása, aki fegyelmetlen, aki gyakorlatilag anarchikus állapotot okoz a falunak.

... néhány éve ... ki lett toloncolva, na már most kérdem a polgármester urat, hogy ő meg-e teheti, hogy kitoloncolja a faluból, igen vagy nem?

Akkor megkérjük ... majd mi kiteszük, de álljon a nép mellé a polgármesteri hivatal, akkor mi tesszük ki, de önök képviselnek bennünket ... Most összefog a falu ... Már pediglen a falu azt akarja, hogy ezt a családot, akit máshol nem tűrtek meg mert gazemberséget csinált, tizenvalahányszoros visszaeső bűnöző, ezt ki kell toloncolni, nem hogy próbálkozunk evvel, avval, ilyen dumával mint a Roma Parlament akárkije, hogy majd beszélék vele. Beszéljen ő vele, menjen vacsorára hozzá.

Raduly József, a Roma Parlament képviselője:

... itt ebben a faluban, mint annyi más faluban is és városban, vannak bűnöző elemek, vannak a társadalomra nem a leg, elnézést a dadogásán, de fáradt vagyok, tehát nem beilleszkedni tudó vagy nem akarnak beilleszkedni emberek. Sajnos ebben a faluban is vannak, de meggyőződésem; hogy nemcsak cigányok, hanem más nemzetiségiek is vannak ilyenek, most ebben az esetben ez fajult el odáig, hogy a helyi lakosság úgy érezte, hogy az érdekei nincsenek megvédve, hiába fordulna a rendőrséghez, hiába fordulnak ide-oda.

Éppen ezért úgy döntöttek, hogy önök, hogy kezükbe veszik a sorsukat és megpróbálják megoldani. Mindamellert én megértem önöket, higgyék el nekem azt is higgyék el azoknak az embereknek, akik azt állítják, hogy nem ez a megoldás. Nem mi vagyunk a hibásak, nem önök, nem a cigányok, nem a románok, nem a nem tudom én kicsodák a hibásak, hanem a hatalom a hibás azért, hogy ez a dolog idáig elfajulhatott. Ugyanis, ha a hatalom időben, kellő hatékonysággal, kellő arroganciával, kellő nem tudom én milyen fellépéssel reagált volna a különböző jelzésekre, a lakosság felől érkező jelzésekre, ma nem ülünk itt és nem jövünk össze ilyen szép számmal és két-három napja emberek idegfeszültségben vannak, gyermekeiket nem merik engedni iskolába, nem tudom mién, valószínű jogos félelmeik vannak.

...talán hátha valami másképp alakul ki, más kép alakul ki önökben a magyarországi cigányságról, hiszen a magyarországi cigányság és a helyi cigányság sem az a réteg, amelyikkel önöknek bajuk van és én azt mondom és arra kérem önöket, hogy ne önök irányítsák az eseményeket, önök csak befolyásolják az eseményeket és kényszerítsék a hatalmat arra, hogy a jogszabályokon belül, amely minden magyar állampolgára érvényes, azokat következetesen hajtsák végre.

Azt szeretném megkérdezni, mivelhogy ezek a gyerekek benn vannak, maga nagyon jól tudja, hogy mér vannak benn, ki végett vannak benn, ha most például nem a Babil gyerekek volnának ... benn, a magyarok kinn, akkor mit csinálna, legyen szíves válaszolni.

Raduly József, a Roma Parlament képviselője:

...Én megértem az Önök felháborodását, de én erre azt tudom Önöknek válaszolni, hogy akkor amikor más országokban a magyar kisebbséget valamilyen inzultus éri; mi magyarok ugyan úgy felállunk és harcolunk értük, ahol ők vannak

kisebbségben, és akkor a cigányok ugyanúgy mellé állnak a magyarok mellé mint ahogy tették ezt a legutóbbi időkben is. És az hogyha a magyarok kerülnek be börtönbe, a magyarok kerülnek be valamilyen helyzetbe ...

...Abban az esetben, ha a képviselő úr netalán tán vállalná azt, hogy kimegy a Csurár családdhoz, nem cigánycsaláddhoz és tolmácsolja a kérésünket és a rendőrség ... és ők elviszik abban az esetben ugyan úgy összegyűlik itt a tömeg mint ...

Raduly József, a Roma Parlament képviselője:

...ma Magyarországon mindenkinek alapvető állampolgárjoga, alkotmányos joga ugyan úgy ahogy önöknek, ugyan úgy a cigánynak is, hogy ott lakjon, ahol ő úgy gondolja, hogy az életét tudja tengetni. Na most ahhoz, hogy egy családot valamilyen, vagy valamire kényszerítsük, vagy megkérjük, azt jogilag meg kell alapozni. Én nem tudom megalapozni, éppen ezért azt nem vállalhatom, hogy amennyiben, és önök sem tudják megalapozni, hogy csendesen kikísérik ezt a családot, megtehetik uraim, de én nem hiszen azt, megtehetik, mért ne tehetnék meg, hiszen sokan vannak, de a szinitjavát a rendőrség ki fogja emelni, higgyék el nekem. Ez hiányzik nekünk magyaroknak és cigányoknak, ez hiányzik. Mén nem próbálják azt megérteni önök, hogy törvényen kívül ma Magyarországon senki nem helyezheti magát, így én se. Én azt tudom vállalni, még egyszer mondom, hogy ki lehet egyenesíteni kaszát, ki lehet egyenesíteni villát, de ezzel nem oldottunk meg semmit. A bűn bünt fog követni és ezzel nem oldottunk meg semmit sem.

Képviselő úr, rájött hogy mén vagyunk együtt? Egy család végett, amit ki kell paterolnunk innen nekünk; mert a többi be van szarva, azén vagyunk itt. És ezt nekünk meg kell tennünk, mert ha nem mink, akkor ők minket.

... arról a családról van szó - két család - akiről maga itt azt mondta, hogy beszélni akar velük, akik szerintem nem is emberek, azokkal beszélni nem lehet. Itta Bábisokról van szó, akiket nem lehet ember számításba venni és kész. A többivel nincs problémánk. És ön mint emberekkel akar velük beszélni, meg satöbbi, itt már teli lett a pohár ezzel a két, vagy nem tudom hányan vannak a családban, ezzel van a probléma. És itt már nincs beszélni való, nincs semmi, mert ezek nem emberek, értik?

Hát akkor itt valami gond van és milyen gond lehet itten? Itt az a gond, hogy mi lassan etnikai többségből kisebbségbe fogunk lépni hogyha így haladunk előrébb. Én nem vagyok lázító, kutyauszító, de nekem van igazam.

Volna egy bejelentésem: most ahogy átjöttünk ide a művelődési házba, az Esti Hírlap újságírója megkeresett aki kinn volt az újfalusi cigányok között és kénék az újfalusi cigányok, hogy tolmácsolja az Esti Hírlapon keresztül is és az itt lévő közönségnek is tolmácsoljuk azt, hogy ők sem óhajtják a Bábis családot Kétegyházán

...

Az utolsó népgyűlés után fellobbant láng következtében keletkezett riadalom néhány mondatfoszlánya:

Nem lehet ilyet csinálni, egyenként tiltanak ki minket a faluból ... egy ház ... utána sorba ... menjetek magyarok, gyújtátok föl a házunkat, menjetek ... a mienk az ... a hülyeséggel ... nem hiszi ... A ... mién nem nyírták le.

... hogy minket is agyonlúnek, mert azt csinálják most már ... minket dobálnak majd cigányokat szanaszíjjel. ... a magyarokat nem tudják széjjel dobálni ... Nem. ... a magyarokat nem tudják széjjel zavarni őket ... hát hogy van ez? ... azokat nem tudták elzavarni, csak a cigányokat ...

Már egy hete nincsen se alvásunk, se evésünk, se nyugvásunk nincsen. Már lassan ott alszunk a rendőröknél, ottan nyugodtan leszünk.

... bemegyünk a nádasba, azt ott alszunk, míg meg nem halunk ... könnyű vót mondani, hogy hallgassunk, minket csak ... két perc alatt begyullad hátul a ház. Akkor mi lesz velünk? ... Mindenünket megölnék egyenkint. Egyenkint ... mert ez már fajgyűlölet ... egy emberért mindnyájan bűnhődünk.

... 200 ezer forintos lovaik vannak darabonként ...

... reszket az embernek a szíve, négy napja se éjjelünk, se nappalunk, az iskolába a gyerekek, se főzni, se enni, hát ezt nem lehet. Az utcán alszik ... gyerekekkel, hát hogy van ez?

Fizessék ki a házukat, azt elmegyünk innen ... egyenként akarnak minket kinyírni ...

... fajgyűlölet van itt már!

... megint fölgyújtották a házakat ... rettegésbe vagyunk ... büntetésből felgyújtjuk az összes házakat ... mindig bújtogassuk a cigányokat, hogy nem hagynak minket ... Békét akarunk, nem háborút ... Senkit sem bántottunk, nem gyilkoltunk, nem raboltunk, nem vagyunk mink ... nem rabolunk, nem lopunk, nem gyújtogassuk másnak a házát, ők ..., gyújtogassák a cigánynak a házukat.

2. MELLÉKLET

Részletek az 1993 tavaszán elhangzott interjúkból:

Én büntetlen előéletű vagyok. Soha nem voltam büntetve. Se mi, sem apám, sem a családom. Becsületesen élünk. Tartok disznókat, ötvenet, teheneket, lovakkal foglalkozom. A családomat arra neveltem, hogy becsülettel és tisztességesen éljenek. Mint más magyar ember nem él úgy, mint mink. Anyagilag is, becsületesen is, tisztességesen is. Ezt mondja az összes, nem a helybeli községünk, ahonnan élünk, hanem a szomszéd községben is lehet véleményt kérni az én családomról. És rólam. Hogy hogy neveltem a családomat, és hogy élek.

Szomszéd faluba is lehet kémi véleményt, hogy milyen viseletű, milyen magatartású volt. Hogy neveltem a hat fiamat, becsületesen, nem úgy mint más cigány. Mert itt lépést tartottam a magyarokkal. Én disznót vágtam, bikákat adtam le, disznókat adtam le, lovakkal foglalkoztam, egy nagy kereskedő volt a fiam, állandóan pénzzel kelt, pénzzel feküdt.

Amikor, persze mikor megtörtént ez az ügy, gondolom, mert egy cigányszokás az, hogy akkor dűtenek, borítanak. A cigányok. Ezt megtehetette így, mert tudta, hogy most már kutyaszorító, baj lesz ebből, oszt akkor tört össze a házában, meg a szobájában mindent, hogy Ádám milyen szándékkal ment. De hát Ádám, lehet kémi véleményt, kicsi korától egész mi, meg rólam, meg apámról, hogy becsületünkre, soha büntetett nem voltam. Törvénytisztelő ember voltam. Törvénytisztelőnek neveltem a családomat. Hogy tiszteljék, most is, kiválasztottak cigány képviselőnek engemet, kiválasztott a polgármester, az összes falu, kiválasztottak cigány képviselőjének. Hát ha lennék én csavargó, egy részeges, egy egy betyár, egy gazember, akkor biztos nem engem választottak volna el. Mert én úgy neveltem a családomat rendre és becsületre. És törvénytisztelőnek. Tiszteljük a törvényt.

És ezt a földet, ezt nem akarták ideadni, ezt a hereföldet. Mondtam, hogy itt adják a falu szélén a cigányoknak. Nem 6 km-re. Mert elveszik valakitől valami, mások lopnak, azt mondják, persze mert a cigányok erre járnak, ők lopták el. A cigányok nem lopnak. Tavaly is a fehérbőrűek lopták, Rózsavölgyinek a krumpliját, a tábla, volt egy nagy tábla krumplija a Rózsavölgyinek, és megfogta a, a magyarokat ott. Ahogy szedtek vagy 10-12 zsák krumplit. Most ha nem fogta volna meg Rózsavölgyi

Peti, akkor azt mondták volna, loptak volna 10-12 kilót, vagy 20 kilót. De ezek a románok 10-12 zsákot szödték ki. Szödték volna reggelig krumplit, ha nem fogja meg Rózsavölgyi Peti őket. És én azt mondtam, hogy ne adjanak arra messzire, hat hold, 56 km-re. A falu szélén. Akkor meg vannak lóve a cigányok is, hogy így nem lesz probléma, meg nincs akire hárítsanak a magyarok se, hogy ha valami elvesznék tőlük a határon.

Részletek Faragó Gizella 1993 tavaszán elmondott vallomásából:

Legalább 30 éve lesz már, vagy 28, hogy ebben a kis tanyában lakok. Élek, ahogy tudok, nem bántok senki, engemet szeretnek. Ha Gyulán megyek, ha Kétegyházán megyek, nekem van becsületesem, mert jó, becsületes vagyok. Nem bántom senkit. Nem bántottam. Se a szüleim, se én. Mit csináljak? Ebből élünk, a munkából. És elhagytam az egészségemet, itt ebben a munkában. De van is becsületesem. Ha az elnökkel beszélek, ha Gyulán megyek a nyomozókkal, ha rendőrökkel, itt vannak ezek a rendőrök. Én ezt a gyepet megkaptam, vagy öt holdat tőlük, hogy kaszáljam.

Ez a két kezem után csináltam ezeket, amit csináltam. Senki más nem segített. Anyám nem adott semmit. Mikor ide, ebbe a tanyába jöttem, egy dunnával jöttem. A lábom lyukas volt, rongyot tettem, úgy főztem. Mentem, dolgoztam, hazagyöttem, főztem, mostam este. Reggel megint vissza kellett menni dolgozni. És mikor Kétegyházáról jártam ott, abba a majorba, gyalog, ha esett, ha fűjt, mert muszáj volt, mert szegények voltunk.

A csavargó cigányok, hát azok mennek. Mennek. Ahun fogja az eső, az eső., meg az este, lefekszenek a bokrokba is. Olyanok mint a nyulak. De akinek van számja, házzám, az mindig ember. Ember a talpán. És aki tart egy kis jószágot. Így van ez a kérem.

De most már elértük azt, hogy van hála istennek a két kezünk után, itt dolgoztam 35 évig, a Munkácsy Tsz-ben. Én ebben voltam napos, ebben voltam gondozó, ebben kapáltam is, mindent csináltam. És a munkám után van egy kis becsületesem. Anyukám, apukám keservesen nevelt bennünket, ahogy tudott szegény, de igazságosan. Senki nem bántott, nem loptak, így dolgoztak, így ahogy én. Én megtanultam tőlük ezt a munkát, és úgy élek. És van is ...

És ... a gróf gyün minden évben. Ezt a mellényt, ő hozta nekem. Meg ruhákat hoznak nekem. Mindent hoznak nekem. A, a gróf. Mert nagyon szeret, tudja, hogy ki vagyok. Hát, már ha csaló tolvaj cigányok volnánk, nem gyünnének a külföldiek. Most május elsején, hogyha kigyünnék, ott, ha itt lesznek még, gyünnék a múzeuminál. Csak nézze meg, kérdezze meg az igazgatót, hogy ki az a Faragó Gizella. Itt dolgozik maguknál, már nyugdíjas vagyok. És egy helyen 35 évig dolgozni, egy cigánytól, még magyartól is, nem csinálják, amit én csináltam. És most is, nyugdíjas vagyok, de hívnak, hogy menjek takarítani.

Részletek Faragó József (Mutu) 1993 tavaszán elmondott vallomásából:

Tudja mire haragszok? Aki lop. Most ezért a lóért megdolgoztam, meg a pénzemért a zsebemben, be vagyok rúgva, és ellopja a pénzt. Hát mire való az? Hát dolgozzon, szerezzon, éljen. Vegyen egy lovat, vagy kettőt. Kérjen pénzt kölcsön, és a ... ha adnak neki. Menjen és üzleteljen. Két, három, három üzlet alatt egy lovat lehet keresni. Megveszek egy lovat 20 ezerért, vagy 30-ért, eladom 60-70-ért. Ott már van pénz. De tudni kell üzletelni. Nemcsak, hogy ember, hogy az ember ember, és van kalap a fején. Oszt meg kell értelmezni az esztét, hogy mit csinál. Nem csak hogy ember vagyok. Hogy hogy kell élni, miből kell élni. Nem lopni...

Ez fáj csak, ez fáj az életömtől, hogy már soha az udvaromban nem lesz 15 vagy 20 darab ló, mög marha. Ezt én csináltam. Mondtam, hogy hogy kezdődött az életem. Tanállam 10 pengőt, 42-ben. Gyulán ... a kaszárnya előtt. Mondta apám, mi az, utánanézz ... add ide. Nem. Nem azt mondom, gazember voltam ... Majd mit ad isten, gyön egy öregember, gyön, gyere barátom, van egy rossz lovam. Megvettem tízezer, tíz pengő ... Még adott vissza egy fori ... egy pengőt. Kilenc. Hazagyüttem. Volt apámnak kocsija, ilyen ősz volt, szeptember, október. Elmentem, hordtam vagy 34 kocsi kórót vele. Kerestem vagy 5 pengőt. 2 forintért hordtam egy hektár kórót az embereknek, haza. Már volt és utána megdöglött. Kaptam a bőréért 20 forintot, a húsáért 15-öt. A gazdák vették a disznóknak ... Én Ádámot embernek neveltem, és kupecnak. Hogy kupeckodjon. Én a hat gyerekeimtől még nem értem azt el, mondom, hogy elmosogasson. És hogy eltűrüljön mondom, egy poharat, de még a cipőket se pucolták, hanem én pucoltam ki, és én mostam a gyerekeimre, mind a hatra. Ezek nincsenek rászorulva, mert ezek fiúk. Amelyik lány, legyen lány, amelyik fiú, legyen fiú. Hát azén neveltem a gyerekeimet mondom, hogy mind életrevalók, és menjenek a vásárba. Nem azt csinálják, hogy a sparheltnál álljanak, álltam én eleget a hat gyereknél. Majd álljunk a feleség.

Faragó Lajos fiáról:

Mindig azt mondtam neki, drága gyerekem, mikor levizsgázott, kijárta a nyolc osztályt. Fiam, arra kérlek, hogy sokat egyél és fejlődjél, mert nagyon kicsi volt. Mert nem bírt megnőni, mert már 12 éves korában szerette az üzletet. És mindig az izgalomban volt. Mindig erre gondoltam, hogy lehet, hogy ezért nem bír nyelni a fiam. Mikor elvégezte az iskolát, azon a nyáron nem engedtem, hogy menjen sehova, csak állandóan pihenjen, és pihenjen, és egyen és egyen és mindig jókat, a finomakat főztem neki. Őszre, mire elment a testvérekhöz, jöttek a testvérek, nem hitték el, hogy Ádám, 180 lett, egy mázsa tíz kiló lett. A falu nem ismert rá, nem tudták elképzelni, hogy mi lehet ez, mit csinált veled anyád.

Soha nem merte az apjának említeni, hogy apám letettem a nyolcvanezret, soha többet nem kaptam vissza apósomtól. Ezt soha nem merte elmondani. Csak nekem. Kisfiam, hagyjad mondom, hát a feleségednek a szülei. Mit tudsz csinálni fiam? Majd ad az isten neked többet. Adott is neki rá három napra már. Hogy duplán volt a zsebében. Azt mondja, anyám, jól mondtad azt mondja. A te szavaid azt mondja, szerencsések is nekem, ha száz forintot adtam a fiamhoz, azt mondtam tegnap, 80 ezreket csinált belőle.

Azt mondta, anyám, ha a te pénzed van a kocsimban, minden nap szerencsém van. Annyira bevette magának a gyerek, mert mikor elment, mindig azt mondtam neki, cigányul, vigyázzál magadra kisfiam, mert akkor az isten is vigyáz rád, és sok szerencsét. Ezt mindig hozzátettem neki.

Faragó Lajos ezt mondta a fiáról:

Kicsi korától kereskedőnek neveltem. Mikor 10 éves volt, ... ment az iskolába, ... tanárok hogy mért hagyok' nála annyi pénzt. Mondom, aznap tartások ... mennyit, kétmilliót is, mert az tudja az a pénz mit jelent, az nem olyan mint más gyerek. Az egy értelmes gyerek. Az olyan volt, mint egy százéves ember egy legénynek. Az tudott, nem volt ilyen szélhámos, részeges csavargó. Az egy kereskedő volt. Kicsi korától. Sokszor gyűttek Gyuláról a csomósok, a nagy fuvarosok. Kihívták az iskolából, oszt ott üzleteltek vele. Mondták a tanárnénak ez nem ... nem lesz úgyse tanár, ez nem olyannak született. Ebből lösz egy finom kereskedő. Mondták a csomósok Gyuláról, a fuvarosok. 10-12 éves korában úgy tudott gazdálkodni, úgy

tudott kérem foglalkozni a jószággal, mint egy 50 éves ember nem tudta megcsinálni azt, amit ő. Úgy született.

3. MELLÉKLET

Éppen azért, mert újabb fájdalmat okozhatsz, a feliratokat mondom. Apám életére esküszünk, hogy megbosszuljuk Ádámnak a halálát ... .. halálát, igen így volt.

Meg is vannak azok ...

Én ... én azt mondom, hogy ez nálatok egy ilyen hagyomány, gondolom,

... igen

... hogy a bosszú. De nem szabad anyám.

Hát én nem bírom visszatartani, én tartottam ... Emlékszel rá, mikor jöttem haza a tárgyalásról, és mondtam neked, hogy hol jártam, és a bíróság előtt kijelentettem, hogy mind a három gyereket megölöm, és bejövök jelentkezni a bíróságra, hogy megöltem a három gyereket, én fogok bújkálni, mint...

Ha én már bírtam volna ölni embert, még meglesz. Hogy mindet világtalanná teszem, mint ahogy elmondtam a bíróság előtt. Mert eddig, ha egy tyúkot levágtam, még azért is nehezemre esett, az is. De a gyerekemért tudok ölni. Még most egyszer megpróbálok ezt ... ezt se te. Most már a kislány három éves lesz, szobatiszta Tudom, hogy akárcikre hagyom, mostmár nem fog senki hányni tőle. Nem fog senkinek hányingere lenni azért, hogy a kislány nem szobatiszta. De azt az egyet megmutatom, hogy én még nagyobb fájdalmat kell, hogy tegyek az ő szívére.

Amennyiben nem bírnak valamit segíteni rajtam, én ezt kijelentem. A bíróság előtt is kijelentettem, ott... a helyen is ki fogom jelenteni, akkor én leszek az áldozatuk. Megpróbáltam, hogy én egy törvénységgel rendezzem le a gyerekemnek a tisztaságot. A gyermekemért valaki bűnhődjön, mert amennyiben nem fog bűnhődni senki, majd én fogok bűnhődni. És tudom azt, hogy azt a 4-5 családot a föld alá teszem, és nyugodtabban megy a szívem a földbe. Kész. Megmondtam a bíróságon is. És ezt be fogom tartani. Én már megpróbáltam mindenféleképpen, annyi helyen jártam.

Faragó József vallomása:

Hát úgy van; na hát mondjuk, ma vágta tíz gyúkot, disznót vágta egy jó 80-90 kiló ... van egy ebéd, összegyűn az egész társaság. Na hogy emlékezzenek vissza Ádámról. Úgy van, mint, a, na ha Ádám él, na. Él Ádám, és Ádámot leszúrták. Ej, de nagyon. Ide hallgasson, fiatalember. Még magam tudom. 65 éves vagyok, de ha retyeputyája, a legkisebbet, a legkisebbet megfogom, nem bánthatom. Nem bánthatom úgy, hogy megsúrjam, hogy haljon meg, nem. A két szemét kivenném. Világ csuda legyen. Aki megtalálkozik vele, és lássa, istenem nézz, Ádámot leszúrták. És minket csudán tettek. Míg élünk. Hogy nem tudunk látni, és mindenki tudja, hogy Ádám helyett csinálták nekünk ez ... Hát elment az apjuk, ki tudja, hol, összes retyeputyája.

4. MELLÉKLET

Részletek Faragó Lajosné Picis 1993 tavaszán mondott elbeszéléséből:
Valamikor olyan törvény volt, ezt tudta a bíróság is, különben most is tudja a bíróság, hogy a mi törvényünk, már igazság szerint az anyának szavazati joga van a lányához. Az apának szigorúbb törvénye van a fiához. Amennyiben feltöri a szavát, az apjának,

kicsaphassa a családból. Ha olyant tesz. Hogy fiam ezt nem szabad megtenni, vagy ez, evvel a nővel nem mehatsz el. És ő ugyanavval elmegy, van mikor egy-két évig nem szabad, hogy hazamenjen eleiben. Esetleg, ha van gyereke, akkor megbocsájt neki, és hazaengedi. Egy anya is ugyanezt teheti.

Egy nőnek kuss ... Akinek már két gyereke van, három gyereke van, annak már nincs szavazati joga, csak a gyerekeket nevelni. Ha nem tetszik neki, vagy otthagyja azt a három gyereket, vagy pediglen megszokja a helyét, vagy megszökik. A háromból választhat.

Most ezt a fiam ... odavolt másik nővel. Hát én nem merem mondani, mert ez a cigányok közt szégyen egy anyának mondani. Hát a menyem üzengetett nekem, haragudott rám nagyon, hát én azt gondoltam, hát istenem, most abban a kenyérben van a kis menyem. Hát mén sértsem meg? Ott van három apró gyerekkel. Hát istenem, neki van igaza. Hát mondom, neki van igaza, most mért kuss nekem? Mert én anya is vagyok. És nekem is kell hogy fájjon épp úgy, az a három gyerek, mint neki. Mert az nemcsak az övé, a menyemé, hanem az enyémnek is. És akkor én nem mertem szólnia menyemnek semmit. Mikor odamentem, be se mentem, megnéztem a gyerekeket. Elhozta a gyerekeket, megmosdattam, felöltöztettem őket, akkor adtam nekik enni, adtam nekik egy kis pénzt, küldtem haza őket.

PÉTER SZUHAY:

WHO'S A MAN? "ETHNIC WAR" IN KÉTEGYHÁZA, SEPTEMBER 1992

In Kétegyháza, a village in Békés county inhabited by a minority of Vlach Gypsies and a majority of Hungarians and Roumanians - both called "peasants" by Gypsies - an "ethnic war" broke out among the "peasants" and the Gypsies in September 1992. It lasted for almost a week, and a partial victory of the "peasants" could be assured only by an increased presence of policemen. This study reflects on the following questions: 1. What do "peasants" assert about Gypsies? 2. Against what do Gypsies defend themselves, and what do they assert about themselves, in order to agree with external expectations? 3. What do Gypsies think about themselves on the basis of their own norms? 4: What do the "peasants" want to obtain against Gypsies, and what do Gypsies want to obtain against the "peasants"?